

Щомісячний науково-
педагогічний журнал
ISSN 0131-6788

ВРІГНА ШКОЛА

4'98

В сучасних умовах чи не найбільшою проблемою стають негативні наслідки людської діяльності, які все частіше призводять до екологічних катастроф. Саме тому особливій ваги набула екологічна освіта, мета якої сформувати громадянина Всесвіту, здатного безпечно та щасливо проживати у світі, безперервно удосконалюючи його, не підриваючи основ розвитку і життя наступних поколінь, громадянина, здатного співіснувати на планеті на засадах партнерства не тільки з подібними собі, а й з іншими живими істотами, здатного до об'єднання зусиль для збереження усіх форм життя на землі.

Причин недоліків в екологічній вихованості населення багато. Тут і наукові, і соціально-економічні, і психолого-педагогічні. В останній групі основною є відсутність системи безперервної екологічної освіти і виховання з дошкільної ланки до підготовки і перепідготовки кадрів.

Більшість норм поведінки закладаються в ранньому дитинстві: формуються основні заборони, виробляється благоговіння перед іншими формами життя, осягнення величі і цілісності природи. Радість руху, світ запахів, барв, музики, сприйняття краси природи — все це приходить до дитини ще до 5 років.

У ранньому дитинстві починається ознайомлення з основними ознаками світу, що виходять за межі рідного дому. На численні «чому?» часом буває важко дати вичерпну відповідь. Потрібні глибокі, різнобічні знання, майстерність, особливо під час роботи з групою дітей. Зелений світ рослин, їх краса, корисність, як їх доглядати, як поливати кактус, чому в акваріумі рослини живуть у воді і не задихаються — ці та безліч інших питань є безмежним полем, де розкриваються пізнавальні інтереси, де формуються перші навички турботи про інших. Поруч з дорослими діти повинні відчувати відповідальність за тварин у своєму домі: собаку, кішку, рибку в акваріумі тощо, спілкуватися з ними і брати активну участь у догляді за ними. Велику цікавість у дітей викликає світ комах: метелики, жуки, мурашки. Усвідомлення залежності їх життя від поведінки людини, навіть дитини, допомагає виховати у малюків стійке негативне ставлення до руйнування гнізд, мурашників. Ці уроки можуть стати сильними моральними уроками в житті малюка.

У дошкільному віці закладаються основи здорового способу життя: режим дня, заняття фізичною культурою, музика, танці, малювання. Ось чому підготовка вихователів дитячих садків потребує серйозного удосконалення. Насамперед слід подбати про їхні глибокі знання з психології, педагогіки, валеології, екології, фізичної культури, музики.

Розуміння неминучості екологічної революції і тих обставин, що її головним виконавцем будуть люди наступних поколінь, поставило перед шкільною освітою у всьому світі завдання реформування. Школа майбутнього безперечно повинна стати шко-

віта передбачає широке використання активних методів передачі та засвоєння знань.

В українській школі, на наш погляд, слід змінити співвідношення гуманітарних і природничих знань на користь гуманітарних. Необхідно більше уваги приділяти предметам мистецтва: малювання і живопису, музиці, а також фізичній культурі. Що стосується змісту, то у всіх програмах червоною ниткою повинна проходити ідея цілісності нашого світу, нашого єдиного дому планети Земля і різнобічні характеристики цієї цілісності через різні предмети. У багатьох шкільних курсах добре відображені

Ніна Володимирівна ГНИЛУША, закінчивши Дніпропетровський держуніверситет, послідовно займається питаннями екологічного виховання в усіх ланках освіти, починаючи з дошкільної. Нині в колі її практичних і наукових інтересів — екологічна освіта студентів. Н.В. Гнилуша — доцент кафедри педагогіки та методики трудового і професійного навчання Криворізького державного педагогічного інституту.

Ніна ГНИЛУША (Криворізький педінститут)

НЕПЕРЕРВНА ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

лою розвитку особистості. Пріоритет розвивальної освіти в теорії ніколи і ніде не ставився під сумнів. Однак на практиці учень настільки перевантажений обов'язковими завданнями, що не має можливості обміркувати одержану інформацію, знайти їй місце в системі набутих знань про цілісність і єдність світу. Розвивальна освіта повинна збільшити частку самостійної роботи школяра в навчальному процесі. Вона не може бути зведена тільки до виконання тих чи інших вправ і розв'язання задач, а включати власні спостереження учнів у природі і в суспільстві, оцінку явищ і фактів навколишньої дійсності. Розвивальна ос-

ідеї боротьби за існування і конкуренції, але недостатньо розкриваються ідеї партнерства, кооперації, створення спільних команд для досягнення тієї чи іншої мети.

У всій практиці навчання і виховання повинна перемагати ідея благоговіння перед життям, і не тільки людини, а й всіх інших форм життя, турботи про підтримку умов цього життя. Мабуть, настав час ввести в шкільні предмети всіх країн світу, поряд з поняттям патріотизму, любові до рідного міста, Вітчизни, поняття «Громадянин Планети» з визначенням Глобальної Мети Розвитку Нової Цивілізації — цивілізації суспільства стійкого

розвитку, що черпає в своєму розвитку ресурси для подальшого просування, такого суспільства, розвиток якого не підриває можливостей розвитку наступних поколінь людей.

Екологічна реформа середньої школи полягає в тому, щоб ідеї цілісності Землі, не тільки як складної, взаємопов'язаної системи, але і як єдиного дому для всього живого глибокого, проникли в зміст усіх предметів. Поряд з екологізацією всіх шкільних предметів доцільно ввести в 9-му класі три спеціальні дисципліни, що узагальнюють увесь пройдений матеріал, виходячи із розуміння цілісності природи і місця людини в ній: екологію як предмет, що описує людину в її взаємодії з навколишнім середовищем; суспільствознавство, що описує людину в суспільстві, і психологію, що розкриває внутрішній світ людини, її здібності і можливості.

Екологічна освіта — це більше, ніж знання, уміння і навички, це світогляд, це віра в пріоритет життя, в особливу роль людини і команди космічного корабля «Земля», що є унікальні механізми саморегулювання. Тому найважливіші завдання освіти — конкретні дії, вчинки, які закріплюють і розвивають цей світогляд. Труднощі екологічної поведінки полягають у її повсякденності, в тому, що вони складаються з малих справ, нашого ставлення до збереження енергії, електроенергії, води, лісу, корисних копалин, до всього живого на Землі.

Екологічна поведінка школярів, керована колективом вчителів, може стати основою масового руху дітей і молоді в масштабах мікрорайону школи, міста, країни.

У зв'язку з тим, що основи екологічної освіти закладаються в школі, важливою є відповідна підготовка і перепідготовка вчительських кадрів. Аналіз відповідної літератури свідчить, що екологічну освіту студентів усіх педагогічних спеціальностей, побудовану на міжпредметному підході, доцільно здійснювати через суспільно-політичні, спеціальні, психолого-педагогічні дисципліни, курс «Основи екології і охорони природи», педагогічну практику, виконання курсових і дипломних робіт, практичну і пропагандистську діяльність з охорони навколишнього середовища.

Особливу увагу слід звернути на психолого-педагогічну, теоретичну і методичну підготовку студентів до екологічної освіти і виховання учнів; залучення майбутніх учителів до навчально-дослідної і науково-дослідної роботи в галузі охорони навколишнього середовища, до справ, спрямованих на вивчення і збереження навколишнього середовища.

Педагогічна, методична і теоретична підготовка студентів до відповідної роботи з учнями може забезпечуватися через узагальнений курс «Основи екологічної освіти». Програма розробленого нами курсу для студентів усіх спеціальностей включає наступні розділи: 1) природничо-наукові поняття екології; 2) природа як фактор виховання; 3) екологічна освіта як компонент змісту загальної освіти в підготовці фахівця-педагога; 4) формування екологічної культури у студентів педвузів усіх спеціальностей. Зміст курсу має формувати основи екологічних знань у майбутніх вчителів, що необхідні для розвитку екологічного мислення і проведення практичної еколого-природоохоронної роботи з учнями.

Практичні заняття мають різні форми: розв'язання екологічних завдань, рольові ігри, екологічні екскурсії тощо. На практичних заняттях ми використовували завдання різного змісту, розподіляючи їх на стратегічні, тактичні та оперативні.

Екологічні завдання використовуються на практичних заняттях з теми: «Екологічна освіта як компонент змісту загальної освіти в підготовці фахівця-педагога».

Наведемо приклади таких завдань:

а) стратегічне:

«Мисляча оболонка», людство складає 0,0002% біосфери планети. Однак, чому вчені-дослідники вважають людську діяльність головним, визначальним фактором розвитку на Землі?»

б) тактичне:

«У багатьох відношеннях екологічна проблема виступає як об'єктивний результат історичного суперечливого розвитку суспільства, його складних взаємозв'язків з природним середовищем. Різноманітний характер екологічних проблем в окремих регіонах нашої планети свідчить про значну залежність взаємодії суспільства і природи від соціально-економічних стосунків, рівня розвитку виробничих сил, стану науки і техніки, культурних стосунків» (А.Д. Урсул).

Підтвердіть, що дане положення правильне на прикладі якої-небудь проблеми екології в масштабах України, де одна і та ж проблема має різноманітний характер. Поясніть на прикладі, від чого залежить взаємодія суспільства і природи в Україні.

в) оперативне:

Чому відстань між деревами і навчальним закладом повинна бути не менше 10 м, а чагарники мають рости на відстані 5 м?

Досвід проведення таких занять показав, що подібна форма діяльнос-

ті викликає у студентів цікавість до проблем екологічного характеру, сприяє розвитку пізнавального інтересу.

Особливу роль відіграють пізнавально-практичні завдання з теми «Формування екологічної культури у студентів педвузів усіх спеціальностей», вирішуючи які, студенти мають усвідомити їх методичну цінність та доцільність застосування в школі. Студенти самі повинні пропонувати варіанти подібних завдань для учнів у вигляді усного завдання, практичної роботи, пов'язаної з проблемами екології. Наприклад, чи відомо вам, що 50 тис. т макулатури економлять 120 тис. м³ деревини і таким чином зберігається 500 га лісу?

У процесі проведення семінарських занять з теми «Природничо-наукові основи екології» ми використовуємо також рольові ігри. У даному разі гра виступає як форма навчання і виховання учнів і як засіб творчого розвитку, оскільки потребує пошуку нестандартного вирішення. До числа ефективних форм організації екологічного виховання можна віднести ігри учнів, наповнені екологічним змістом. Джерелом самостійності та ініціативності в цих іграх стає пізнавальне завдання ігрового змісту, ігрове співробітництво та змагання, ігрова пізнавальна творчість. Для успішного проведення гри і досягнення мети потрібна відповідна підготовча робота. Прикладом такої гри може бути розроблена нами блок-схема «Екосистема-діврова»:

1. Організаційно-підготовчий етап.

1.1. Вступна інформація керівників гри про рольову гру.

1.2. Формування груп, визначення експертів груп.

1.3. Роздача документів, інструктаж щодо проведення рольової гри.

2. Дослідницький ігровий етап №1.

2.1. Складання списку видів рослин і тварин екосистеми (діврови) у процесі групового обговорення.

3. Етап попереднього підведення підсумків першого етапу.

3.1. Оголошення експертів груп.

3.2. Зіставлення даних груп з контрольними.

3.3. Оцінка роботи групи в балах.

Застосування ігрових ситуацій з метою розв'язання завдань екологічного виховання сприяє інтеграції екологічних знань, поглибленню знань про шляхи вирішення екологічних проблем, розвитку навичок творчої діяльності майбутніх учителів.

Окремої уваги потребують питання методичної підготовки студентів педвузів усіх спеціальностей до проведення музейних екскурсій з екологічною спрямованістю. На лаборатор-

ному занятті з курсу «Природа як фактор виховання» виділяємо час для підготовки студентів до проведення відповідних занять з учнями. Вони мають навчитися складати розробки екскурсій за визначеною тематикою, обирати об'єкти для вивчення, а також методи і прийоми роботи. Така підготовка сприяє формуванню професійних умінь, привчає їх до творчого розв'язання навчальних завдань. Одним з видів роботи є наступне завдання:

1. Сформулювати завдання екскурсій за однією із конкретних тем розділу «Багатоманітність і охорона птахів рідного краю», «Рідкісні зникаючі ссавці Дніпропетровщини» тощо.
2. Показати, які екологічні поняття формуються, розвиваються, закріплюються на екскурсії.
3. Визначити і відібрати об'єкти із різних екологічних груп птахів і ссавців. Обгрунтувати їх вибір.
4. Обгрунтувати методи та прийоми, які необхідно використовувати

при проведенні даної екскурсії.

5. Продумати і визначити завдання для самостійної роботи учнів під час екскурсії.

Після виконання самостійної роботи обговорюються її результати.

Підготовка майбутнього вчителя до організації неперервної екологічної освіти є результативною в тому разі, якщо забезпечується наступність різних освітніх підсистем і якщо безперервна освіта розглядається як процес формування особистості.

Ручна художня праця — це діяльність, мета якої створення матеріальних і духовних цінностей образотворчими, конструктивними і декоративними засобами. Гурткова робота учнів з ручної художньої праці відповідає потребам і можливостям підростаючого покоління. В процесі її діти починають розуміти природу і сутність народного мистецтва. Організуючи позакласну роботу, необхідно враховувати майбутню професійну спрямованість, а ручна художня праця повністю відповідає вимогам програм з трудового навчання. Позакласна робота не повинна розглядатися як продовження навчальної діяльності школярів згідно з програмами трудового навчання, а тільки доповнювати їх і використовувати певні уміння та навички учнів, набуті на уроках праці.

Основним завданням позакласної роботи з ручної художньої праці повинно бути відродження народних промислів, які майже забуті. Одним з чинників, що створюють сприятливі умови для творчої діяльності в гурткової роботі, є зв'язок цих занять із суспільно значущими завданнями. Практика доводить, що позакласна робота повинна мати мету і давати імпульс розвитку творчих здібностей школярів.

Заняття ручною художньою працею сприяє самостійності в роботі. При виготовленні виробів виникає необхідність в опануванні новими прийомами, поглибленні знань, закріпленні вже набутих навичок. Це розкриває перспективу для розвитку розумової дії, гартує волю сферу особистості, надає можливість творити, сприяє виникненню нових задумів, конструкцій, планів відносно модернізації відомого. Під час розумової діяльності поглиблюються пізнавальні процеси і виникає потреба в творчому втіленні власних ідей. При самостійній роботі учні зустрічаються з невідомими для них явищами, прийомами оздоблення виробів, сполучення кольорової гами. Ці чинники викликають необхідність включення в роботу мозку для того, щоб розкрити і опанувати невідоме. Виходячи з цього, можна стверджувати, що в процесі самос-

тійної роботи при занятті ручною художньою працею розвиток розумових здібностей проходить поступово. При цьому школярі використовують максимально знання, вміння та навички, які вже отримали на заняттях з художньої ручної праці та в процесі навчання в майстернях. Тому необхідно забезпечувати оптимальні умови для активної, самостійної, творчої роботи в гуртках з ручної художньої праці.

Учні приходять в гуртки з доброї волі. Їх цікавлять роботи, які вимага-

вах, сприятливих для самостійності; гуртківці повинні бути ознайомлені з методикою винахідництва.

З «Українського народознавства» відомо, що кожен орнамент, кожен його знак, що використовувався, мав певне містичне значення. Відомо, що будівлі прикрашались вишиваними рушниками, оздоблювались печі, вози, предмети домашнього вжитку.

Психологи, досліджуючи особливості розвитку конструктивно-технічного мислення учнів, стверджують, що

Анатолій ЧУМАК (Криворізький педінститут)

ВІДРОДЖЕННЯ ХУДОЖНІХ НАРОДНИХ РЕМЕСЕЛ ЗАСОБАМИ РУЧНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ПРАЦІ

ють певної самостійності, наполегливості, старанності. Вони свідомо вибирають досить складні вироби, але керівнику гуртка необхідно звертати увагу на рівень розвитку учня і його характеру. Справа в тому, що при врахуванні вікових особливостей неможливо помилитися в нахилах і можливостях гуртківця. Активний потяг до знань, бажання пізнати якомога більше збуджують особистість до самостійного пошуку нового. Таким чином, учень працює в бібліотеці, шукаючи невідоме, а потім втілює його в життя. Самостійна робота вимагає складної розумової діяльності. Створюючи орнамент, гуртківець аналізує його, виконує спершу креслення, потім наносить на поверхню виробу, при цьому роздумуючи над доцільністю використання зробленого.

Загально відомо, що ефективність творчої діяльності визначається певними вимогами: практична діяльність повинна бути пов'язана з конкретним, посильним для виконання завданням; вироби мати побутове призначення; робота над ними має проходити в умо-

ви роботах з виробами, — їх оздобленні, конструюванні певної форми, — праця позитивно впливає на розвиток особистості. Перш за все, це характеризується конкретизацією образу виробу, що виготовляється. Вчені І.Сеченов, Б.Ломов, А.Ярмоленко дійшли висновку, що уявлення про майбутній продукт праці є специфічним регулятором трудового процесу. Тому, при відродженні народних ремесел засобами позакласної роботи серйозну увагу необхідно приділяти підбору об'єктів праці.

В.Іванов звертав увагу на те, що: «...досвід утворює шар минулого, актуалізований у теперішньому для виконання мети, орієнтованої у майбутнє» [1, с. 243]. Творчий характер народно-декоративно-прикладного мистецтва, досвід естетичного сприймання виробів, виготовлення їх та оздоблення надає можливість переживати та емоційно сприймати красу виробів народних майстрів-умільців. Все це дає можливість підростаючому поколінню любити свою національну, притаманну тіль-